

Devlet, Piyasa ve Toplum: Karl Polanyi ve Friedrich A. Hayek Üzerine Bir İnceleme

Mustafa GÜDER¹, Kürşad ATALAY²

Özet

Bireysel yaşam genel olarak; siyasal, ekonomik ve sosyolojik yapılar tarafından belirlenmektedir. Bu yapıları şekillendiren temel güçler ise sırasıyla devlet, piyasa ve toplumdur. Karl Polanyi ve Friedrich Hayek'in devlet, piyasa ve toplum üzerine ortaya koydukları açıklamaları karşılaştırmalı olarak ele alındığında, insan yaşamının anlaşılması için bütünsel bir yaklaşıma ulaşılabilmektedir. Bu bağlamda iki düşünür, aynı olgulara yönelik zıt bakış açıları sunarak, sosyal bilimler içinde iki farklı çizginin öncüleri olmuşlardır. Çalışmada, bu düşünürlerin sonraki çalışmaların ideolojik olarak sınıflandırılmasında belirleyici bir güce sahip oldukları tespitinde bulunmaktadır. Buradan hareketle düşünürlere ait görüşlerin; sosyal bilimler için "ideolojik bir pH değeri"ni temsil ettiği öne sürülmektedir. Polanyi piyasa sistemi tarafından sunulan bireysel özgürlükler ve eşitlik ideallerinin, sistemin işleyişi sonrasında gerçekleşmediğine dikkat çekerek toplumsal değerleri ön plana çıkarmaktadır. Hayek ise piyasanın, insanın refahı ve özgürlüğünü sağlayan en iyi kurumsal düzen olduğunu savunmaktadır. Bu çalışma genel olarak, Hayek'in serbest piyasa savunusu ile onun karşısında yer alan Polanyi'nin gömülü ekonomik sistemini; siyasi, ekonomik ve sosyal yönleriyle birlikte karşılaştırmalı olarak tartışmayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Polanyi, Hayek, devlet, piyasa, toplum

Jel Kodu: B25, B31, B52

State, Market and Society: A Study on Karl P. Polanyi and Friedrich A. Hayek

Abstract

Individual life in general; It is determined by political, economic and sociological structures. The main forces that shape these structures are the state, market and society, respectively. When the views of Karl Polanyi and Friedrich Hayek on the state, market and society are considered comparatively, a holistic approach can be reached for understanding human life. In this context, the two thinkers have been the pioneers of two opponents lines in social sciences by putting forward opposite perspectives on the same phenomena. In the study, it is determined that these thinkers have a descriptive power in the ideological classification of later studies. Based on this, the views of the thinkers; It is put forward that it represents an "ideological pH value" for the social sciences. Polanyi draws attention that the ideals of individual freedom and equality claimed by the market system are not realized; brings social values to the fore.. Hayek claims that the market is the best institutional order that ensures human well-being and freedom. This study aims to discuss Hayek's free market view and Polanyi's embedded economic system with its political, economic and social aspects comparatively.

Keywords: Polanyi, Hayek, state, market, society

Jel Codes: B25, B31, B52

ATIF ÖNERİSİ (APA): Güder, M., Atalay, K. (2022). Devlet, Piyasa ve Toplum: Karl P. Polanyi ve Friedrich A. Hayek Üzerine Bir İnceleme, *İzmir İktisat Dergisi*, 37(1). 135-155. Doi: 10.24988/ije.872181

¹ Araştırma Görevlisi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü, **EMAIL:** mustafaguder@adu.edu.tr **ORCID:** 0000-0001-7056-2365

² Araştırma Görevlisi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın İktisat Fakültesi, Ekonomi ve Finans Bölümü, **EMAIL:** kursad.atalay@adu.edu.tr **ORCID:** 0000-0002-8333-3227

1. GİRİŞ

Karl Polanyi ve Friedrich Hayek'in hem birbirleri ile hem de diğer bazı düşünürlerle karşılaştırılmasını konu alan çalışmaların sayısı giderek artmaktadır. Literatürdeki bu çalışmalar temelde üç grup altında sınıflandırılabilir. İlk grupta, Filip'in (2012) özgürlük, devlet ve ekonomi; Innset'in (2017) piyasalar, bilgi ve insan doğası; Short'un (2018) iktidar, ideoloji ve öznellik kavramlarını ele aldıkları gibi yazarların birden çok olguya odaklandıkları çalışmalar yer almaktadır. İkinci grupta; Polanyi ve Hayek'in görüşlerinin belirli bir kavram üzerinden tartışıldığı çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin: kendiliğinden düzen (De Almeida ve Fernandes, 2015), ideal teori (Lindsay, 2015), mülksüzleştirme yoluyla birikim (Cha, 2017), çifte hareket (Faria, 2018), sosyalist hesaplama tartışmaları (Dale, 2018), gömülü liberalizm (Migone, 2011; Cahill, 2018) ve amaçlanmamış sonuçlar (Özel, 2019) gibi kavramlar bunlardan bazılarıdır. Üçüncü gruptaki çalışmalar ise düşünürlerin fikirlerini hem Brexit (Worth, 2016), 2008 Krizi (Üşenmez ve Duman, 2016) ve bölgesel entegrasyon süreçleri (Höpner ve Schafer, 2012) gibi makro gelişmelerin hem de ABD'deki suçluluk oranları (Zullo, 2021) gibi mikro vakaların değerlendirilmesinde referans olarak almaktadır. Yapılan sınıflandırma çerçevesinden bakıldığında, bu çalışmanın ilk grupta yer aldığı düşünülmektedir. Ancak literatürdeki benzer çalışmalardan farklı olarak bu çalışma; devlet, piyasa ve toplum olmak üzere politik ekonomideki üç önemli yapıya odaklanmakta ve özellikle üçüncü bölümde bir özne olarak toplumu ele alması bakımından diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Öte yandan bu çalışma, Hayek ve Polanyi'nin sosyal bilimlerdeki belirleyici konumuna vurgu yaparak literatüre yeni bir kavram kazandırmaktadır.

Hayek ve Polanyi karşılaştırmaları üzerine var olan geniş literatür temelde bu düşünürlerin ortaya koydukları zıt söylemlerin bir "ideolojik pH değeri" niteliği taşımasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Öyle ki, farklı sosyal bilimcilerin bu söylemlere (kısmen/tamamen) dair kabul veya red yönündeki tutumları, onların mevcut politik ekonomi içerisindeki konumlarına işaret etmektedir. Bu iki düşünürün görüşleri baz alınarak; sosyoekonomik yapı üzerine ortaya konan farklı düşüncelerin, politik ekonomide var olan akımlar içindeki yerleri hakkında fikir edinilebilmektedir. Bu nedenle, Hayekçi ve Polanyici söylemlerin sosyal bilimlerde önemli bir belirleyicilik gücü bulunmaktadır. Bu durum; Valderrama'nın (2012) Latin Amerika ekonomilerindeki politikaları Hayekçi ve Polanyici olarak tasnif etmesinde, Short'un (2018: 1) Hayek'i neoliberal, Polanyi'yi ise sosyal demokrat politikaların öncülleri olarak değerlendirmesinde ve hatta Höpner ve Schafer'in (2012: 429) Avrupa Adalet Divanı kararlarının Avrupa siyasetine giderek Polanyici bir vizyon kattığı iddiasına yaptıkları vurguda açıkça görülmektedir. Bu açıdan, Hayek ve Polanyi'nin etkisi ekonomi ile sınırlı kalmamakta, siyasetten hukuka kadar sosyal bilimlerde yapılan birçok analizde onların öğretileri bir ölçüt olarak değerlendirilmektedir.

Bu iki düşünür, temelde piyasa ve devlet olguları üzerinde yoğunlaşmıştır. İkincil olarak, toplumun özgürlük ve eşitlik gibi unsurlarla etkileşimine de bu olgulardan hareketle cevap aramışlardır. Polanyi ve Hayek'in aynı yıl (1944) yayınlanan sırasıyla Büyük Dönüşüm ve Kölelik Yolu kitapları, en bilinen çalışmaları olarak öne çıkmaktadır. Çalışmamızda, düşünürlerin diğer eserlerindeki görüşlerine de yer verilmekle birlikte, bu iki kitaba sıklıkla başvurulmaktadır.

Düşünürlerin söz konusu kitaplarda mevcut dönem ve öncesine dair ortaya koydukları tespitler, günümüze kadarki süreçte politik ekonomide iki farklı yol oluşturmuştur. Polanyici görüşler, piyasaların kısıtlanması ve devletin özgürlüğü tesis edecek şekilde yeniden dağıtımcı bir rol üstlenmesi tarafında toplanırken; Hayekçi görüşler ise sınırlı devlet ve serbest piyasa çerçevesinde bireysel özgürlükler üzerine odaklanmaktadır. Polanyi, günümüzde sınırlı piyasa savunucularının öncü ve en önemli temsilcilerinden biri olarak görülmektedir. Hayek ise başta piyasalar olmak üzere yaşamın birçok alanıyla ilgili elzem gördüğü serbestî düşüncesi nedeniyle neoliberal fikirlerin öncüsü olarak değerlendirilmektedir.

Hayek ve Polanyi'nin çalışmaları, piyasaya yönelik keskin görüşleri bağlamında önemli detayları da barındırmaktadır. Örneğin: Polanyi (2001: 263), "Büyük Dönüşüm" adlı kitabında piyasanın kısıtlanmasına karşı çıkanların genelde bunun bir köleliğe yol açacağını savduklarını yazmakta ve burada köleliği kastetmek için "slavery" terimini kullanmaktadır. Hayek ise Türkçeye "Kölelik Yolu" (1999) olarak çevrilen kitabının (orijinal başlığı: The Road to Serfdom³) başlığında "Kölelik (Slavery)" yerine "Serflik (Serfdom)" terimini tercih etmektedir. İki yazar arasındaki bu terim farklılığı, önemli bir ideolojik nüansa işaret etmektedir. Zira serflik, toprağa bağlı bir kölelik biçimi olarak feodalizme özgü bir yapıya karşılık gelmektedir. Bu bakımdan, kapitalizm öncesi dönemde geçerli olan ve piyasa sistemi dışındaki bir olguyu temsil etmektedir. Oysa kölelik (slavery), modern kapitalizm ile birlikte de varlığını bir süre devam ettirmiş olan tarihsel bir olguyu ve toprağa bağlı olmaksızın doğrudan piyasa sistemi içinde alınıp satılabilen insan kaynağını ifade etmektedir. Eğer Hayek'in çalışmasında, kölelik (slavery) terimi tercih edilmiş olsaydı piyasaya dair olan bir olumsuzluk da kapsanmış olacaktı. Ayrıca Hayek, kitapta ortaya koyduğu güçlü piyasa sistemi savunusuna ters düşebilecek ve kendi ile çeliştiği yönünde eleştirilerle karşılaşabilecekti. Hayek'in piyasa konusundaki bu hassasiyeti, onun piyasa savunucuları arasında bu denli önemli bir yere sahip olmasının nedenlerinden sadece biridir.

Wallerstein (2011: 23), Batılı düşünce çevrelerinin, içinde bulunulan zaman dilimini açıklayabilmek için üç temel disiplin oluşturduğunu söylemektedir. Bunlar; iktisat, siyaset bilimi ve sosyolojidir. İktisat disiplini piyasanın, siyaset bilimi devletin ve sosyoloji ise toplumun açıklanmasında başlıca araştırma yöntemlerini içermektedir. Polanyi ve Hayek de, aynı yıl yayınlanan kült kitapları ile İkinci Dünya Savaşı ve öncesi döneme ilişkin her üç alana dair ufuk açıcı görüşler ortaya koymuşlardır. Bu bağlamda onları, belli bir disiplin içine hapsedmek ve buradan hareketle fikirlerini kısmî bir yaklaşım içinde sunmak pek mümkün görünmemektedir. Bu çalışmada, birbiriyle karşılıklı bağlantılar içeren bu üç alan, düşünürlerin uluslararası politik ekonomiye yönelik bütünsel bakış açıları göz ardı edilmeden ve disiplinler arası sınırlarda keskin bir ayırmda bulunulmadan detaylandırılacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, bu iki düşünürün kendiliğinden veya suni bir düzen olarak piyasa tartışmaları üzerinden piyasanın oluşumu ve farklı alanlara etkileri üzerinde durulacaktır. Üçüncü bölümde, özgürlük ve müdahalecilik kavramları çerçevesinde devlet ile ilgili görüşlerine karşılaştırmalı olarak yer verilecektir. Dördüncü bölümde ise ilk iki bölümde ele alınan piyasa ve devlet olguları ile ilişkili bir biçimde; düşünürlerin toplumu ele alış biçimleri, insan doğasına dair ön kabulleri ve toplumsal gelişmelere yönelik açıklamaları tartışılacaktır.

2. DÜZEN TARTIŞMALARI İŞİĞİNDE PİYASANIN GELİŞİMİ

Polanyi ve Hayek'in piyasaya dair görüşleri aynı temel üzerindeki iki zıt yaklaşımı yansıtmaktadır. İkisi de modernleşme ve ekonomik rasyonalizasyonun toplum üzerindeki etkileriyle ilgilenmişler ve piyasa ekonomisi içinde bireyi merkeze alan analizlerinde sosyal ilişkiler üzerinden çıkarımlar yapmışlardır. Piyasa ekonomisinin, insanın refahını ve özgürlüğünü sağlayan en iyi kurumsal düzen olduğuna inanan Hayek; bütün adil sistemlerin birleştirici özelliğini -Kant'ta olduğu gibi- bireyin özgürlük hakkına sahip olması olarak görmektedir. (Steele, 1996: 25). Polanyi ise tarihsel ve antropolojik bir yaklaşımla; insanın temel olarak kişisel çıkarını artırmak ve maddi zenginlik elde etmek amacıyla değil, toplumsal konumunu, sosyal haklarını ve değerlerini korumak üzere yaşamını sürdürdüğünü ortaya koymaktadır. Bu çerçevede kurumsal bir yapı olarak piyasa ekonomisinin, 19. yüzyıla özgü ve yeni bir olgu olduğunu belirtmektedir (Polanyi, 2016: 79, 88).

³ Yazarın bu kitabın ismi konusunda, Fransız klasik liberal düşünürlerinden A. Tocqueville'nin "Road to Servitude" adlı yazısından esinlendiği düşünülmektedir (Hatipoğlu, 2019: 179).

Polanyi'ye göre, insan davranışları tarihin hiçbir döneminde ekonomik öncelikli olmamıştır. Çünkü O'na göre insan, politik özellikleri baskın olan bir varlıktır. Polanyi bu çerçevede, piyasaların ortaya çıkış sürecinin kendiliğinden gerçekleşmediğini savunmakta ve kendi kurallarına göre işleyen piyasanın, daha önceki ekonomik yapılardan farklı olduğunu vurgulamaktadır (Polanyi, 2016: 333). Buradan hareketle, bir piyasa ekonomisinin kurulabilmesi için; özel mülkiyet hakkının tanınması, sözleşme özgürlüğü, kendi çıkarını gözeten bireyler ve hayali metaların yaratılması olarak dört önkoşul öne çıkmaktadır. Polanyi bu koşulların sağlanabilmesi için bir otoritenin bilinçli müdahalesinin gerekli olduğunu iddia etmektedir (Özel, 2013: 39).

Polanyi diğer yandan, piyasa düzeninin genişleyerek üretim unsurlarını -emek, toprak ve para- kapsar hale gelmesini 19. yüzyılda fabrika sistemi temelinde örgütlenen ticari toplumun kaçınılmaz bir sonucu olarak görmektedir. Bu süreçte emek, toprak ve para; piyasa sistemi içinde birer meta⁴ haline gelmiştir. Polanyi, ekonomik olarak üretilmiş olmamasına rağmen piyasanın kendi kendine işleyebilmesi için değiş-tokuşa konu olan bu üretim unsurlarını "hayali metalar" olarak tanımlamıştır. Hayali metaların yaratımı ile piyasa ekonomisinin ve devamında bir piyasa toplumunun oluşturulduğunu savunmaktadır. Metalaşma süreci içinde özellikle emeğin metalaşmasına dikkat çeken Polanyi; toplumu meydana getiren insanların kendi değerleri, kültürleri ve yaşayış biçimlerine sahip olduklarını vurgulamakta; insanın emek gücüne indirgenmesine ve bunun evrensel bir dogma olarak sunulmasına da karşı çıkmaktadır. Başka bir deyişle, bir emek gücü bir insana eşit değil; fiziksel, psikolojik ve ahlaki kimlikleriyle birlikte bir insana eşittir. Polanyi, emek piyasasının oluşumunun, 18. ve 19. yüzyıl İngiliz işçisinin yaşadığı zorlu süreçler sonunda gerçekleştiğinin altını çizmektedir⁵. Bu konuda vurguladığı şu nokta önemlidir (Polanyi, 2016: 119-123):

"Kültürel kurumların koruyuculuğunu yitiren insanlar, maruz kaldıkları sosyal etkiler altında yok olabilir, günah, sapıklık, cinayet ve açlığın yol açtığı şiddetli sosyal çözümlerin kurbanları olarak ölüp gidebilirlerdi... Kuşkusuz emek, toprak ve para piyasaları piyasa ekonomisi için çok önemlidir. Ancak hiçbir toplum, insani ve doğal özü ile iş düzenini bu şeytani dişlilerin hasarından korumadan, çok kısa bir süre için bile, böylesine ham hayallerden oluşan bir sistemin etkilerine dayanamaz".

Burada çalışma ile emek arasında bir ayrım yapılması zaruridir. Çalışma; çalışan kişinin iradeye ve kendi kendine karar verebilecek özerkliğe sahip olmasını gerektirirken; emek, kişinin sadece istenileni yaptığı ve iradeden yoksun olduğu bir durumu içermektedir. Metalaşma süreci, çalışmanın emeğe dönüştürülmesi ile ortaya çıkmaktadır. Polanyi'ye göre, sosyal yapıların çözülmesi ve statünün yerini sözleşmenin alması; insanın metalaşma derecesini belirleyen temel unsurlar olarak ön plana çıkmaktadır (Standing, 2007: 67-93).

Bir diğer üretim unsuru olan "toprak", insanın üretim yaptığı, barınma ihtiyacını karşıladığı doğayı temsil etmektedir ve insanlar tarafından üretilmemiştir. "Para" ise, satın alma gücünün ölçüsü olarak üretilen bir şey değil; bankacılık sistemi ve devlet tarafından düzenlenen bir simgedir. Bu unsurların

⁴ (I) Burada meta kavramı ampirik olarak, piyasada satılmak için üretilen nesnelere biçiminde tanımlanmaktadır.

(II) Karl Marx, meta kavramı ile ilgili detaylı bir analiz yapmıştır. Marx'a göre metalaşan şey, artık doğal bir şey olmaktan çıkıp duyularla kavranılamayan bir mahiyete bürünmektedir. Örneğin ağaçtan bir masa yapıldığında ağacın biçimi değişmişse de nesne ağaca dair olduğu için yine de doğal bir şeydir. Ancak masa, bir değeri olan meta olarak değerlendirildiğinde doğal alandan çıkararak piyasada alınıp satılan bir nesne haline gelir (Marx, 1990: 47).

⁵ Speenhamland Yasası'nın kaldırılması ve 1834 yılından çıkarılan Yoksullar Yasası; emek piyasasının oluşturulma sürecinde etkili olmuştur. Bkz. (Polanyi, 2016: 125-136).

hiçbiri satılmak amacıyla üretilmemektedir. Kısaca, emek, toprak ve paranın üretim süreci içindeki metalara indirgenmesi, Polanyi'ye göre hayalidir (Polanyi, 2016: 84, 118-123).

Polanyi bu dönüşümler sonucunda piyasa düzeninin “ekonomi” olarak görülmeye başladığını vurgulamaktadır. O'na göre “ekonomi” terimi, yalnızca açlık ve kazanç güdüsü çerçevesinde maddi ihtiyaçların karşılanmasını kapsayan piyasa sistemini değil, piyasa düzeni öncesindeki tüm ekonomik etkinlikleri kapsamaktadır (Polanyi, 1947: 101). Ekonomik etkinlikler, insanın çevresiyle etkileşiminden doğan kurumsallaşmış bir süreç olarak ele alınırsa, piyasa egemenliğindeki üretim örgütlenmesinin insanlık tarihi için bir yenilik olduğu söylenebilir (Özel, 2013: 29). Sonuç olarak, Polanyi'nin asıl vurgusu, piyasa toplumunun özünde bir ekonomik toplum olması ve piyasa düzeninin devlet eliyle bilinçli bir şekilde oluşturularak; metalaşma sürecinin tamamlanmasıdır.

Polanyi'nin aksine Hayek, piyasa düzeninin piyasa toplumuna hizmet ettiği görüşünde değildir. Piyasa ile ekonomi arasındaki farklılık Hayek için de söz konusudur. O'na göre ekonomi, mevcut araçların tek tip bir amaç hiyerarşisine yönelik olarak bilinçli bir şekilde kullanıldığı organizasyon veya düzenleme anlamına gelmektedir. Hayek, piyasanın oluşumunu açıklamak için ise ilk olarak kendiliğinden düzenlerin nasıl meydana geldiğine bir açıklama getirmiştir: Dil, hukuk, ahlak ve piyasa gibi toplumsal düzeni sağlayan kurumlar; bireylerin etkileşimi sonucu kendiliğinden (spontaneous) oluşmakta ve gelişmektedir (Hayek, 1994: 31,35). Bu nedenle söz konusu kurumlar, birileri tarafından planlanmamış ve öngörülmemiştir. Bir kere kurumsallaştıktan sonra toplumsal etkileşime yön vererek başka birçok kurumun gelişmesine de imkan vermektedir. Hayek'e göre piyasa da bireysel eylemlerin doğasına uygun bir biçimde, insanların en az maliyete katlanarak en çok faydayı sağlayacak şekilde davranmaları sonucu ortaya çıkan bir sistemdir. Hayek piyasanın oluşum sürecini bir patika örneği ile açıklamaktadır: *“Patikaların bozuk bir arazide oluşması şu şekilde olur: İlk olarak herkes kendisi için en iyi görünen yolu araştıracaktır. Ancak böyle bir yolun önceden bir kez kullanıldığı gerçeği, geçişi kolaylaştırmakta ve dolayısıyla yolun tekrar kullanılmasını muhtemel kılmaktadır. Böylece yoldaki izler giderek belirginleşerek diğer olası yollar dışlanmaktadır”*. Hayek bu örnek ile piyasanın plansız ve tasarısız bir biçimde oluşabildiğini vurgulamaktadır (Hayek, 1952: 40).

Hayek piyasanın kendiliğinden doğan düzeni için “katalaksi”⁶ terimini kullanmıştır. Bu terimi, tüm kendiliğinden doğan düzenleri kapsayacak şekilde genişleterek; katalaksilerin her zaman mükemmel olmadığını belirtmektedir. Buna mukabil katalaksin, hiçbir bireyin durumunun diğer bireylerin durumlarını kötüleştirmeden iyileştirilemediği “Pareto Optimumu” anlamında bir denge sağlamaktan ziyade; toplumsal uyumun sağlanması için sosyal planlama aracılığıyla bir düzen sağladığını savunmaktadır (Gamble, 1997: 26-27). Bu çerçevede ekonomi ile piyasanın kendiliğinden meydana getirdiği düzenin tamamen farklı birer süreç olduğunun altını çizmektedir. O'na göre insanların büyük bir kısmının, önemli amaçlar olarak gördüğü şeyleri piyasadan beklemesi; tatminsizliklerinin başlıca sebeplerinden birisidir. Buradan hareketle Hayek, sosyalist argümanların ekonomiyi; hangi ihtiyaçların karşılanıp hangilerinin karşılanmayacağını tek tip değer ölçeğinde belirlediği bir katalaksiye dönüştürmeyi amaçladığını vurgulamaktadır (Hayek, 1984: 14).

Hayek piyasa gibi sosyal kurumların, evrimsel bir süreç içinden geçerek mevcut hallerine ulaştıklarını düşünmektedir. Bu evrimsel süreç, bireysel tercihlerin yönlendirmesiyle ortaya çıkmakta ve bir toplumun iktidar mücadelesini, geleneksel değerlerini ve önceliklerini yansıtmaktadır. Bir diğer ifadeyle kurumların değişimi; bireysel tercihlerin baskısı altında ve zaman içinde gerçekleşmektedir (Steele, 1996: 30). Bu düşünce, David Hume, Bernard Mandeville, Adam Ferguson ve Adam Smith'e kadar uzanır. Daha sonra, Carl Menger ve Ludwig von Mises tarafından da

⁶ Katalaksi (catallaxy), serbest değişim ve piyasa süreci yoluyla elde edilen kendiliğinden doğan düzeni ifade etmektedir.

geliştirilmiştir. Bu konunun, özellikle Mandeville'in⁷ vurguladığı; kişilerin kendi amaçlarını gerçekleştirmeye çalışırken farkında olmadan toplum için de yararlı sonuçlar doğurmaları, yani insan eyleminin sonuçlarının amaçlanan eylemden farklı olması çerçevesinde değerlendirilmesi mümkündür (Yıldırım ve Duman, 1998: 240; Hayek 1978: 264).

Smith'e göre toplumsal sistem içindeki insan, satranç tahtası üzerindeki taşların bir el tarafından kolayca düzenlenebildiği gibi toplumun da düzenlenebileceğini düşünebilir. Ancak satranç tahtası üzerindeki taşlar, onları hareket ettiren el dışında başka bir hareket ilkesine sahip değildir. Toplum ise çok daha büyük bir satranç tahtasıdır ve her bir parçasının, yasama organlarının uygulamak isteyeceği hareket ilkelerinin dışında kendine ait hareket ilkeleri vardır. Bu iki ilke uyum içinde hareket ettiğinde toplumsal sükûnet sağlanmaktayken, çatışmaları durumunda ise düzen bozulacaktır (Smith, 1759). Bu çatışma durumu, aynı zamanda insan eylemlerinin tepeden inme bir yöntemle düzenlenmesi anlamına gelmektedir.

Toplumsal düzenin -bir otoritenin iradesi tarafından tüm birey davranışlarının yönlendirilebildiği- hiyerarşik bir yapıya dayanması fikri, ancak dışsal güçler aracılığıyla bir düzen yaratılabileceği varsayımından kaynaklanmaktadır⁸. Hayek, bu varsayımı itiraz etmektedir: Hayek'e göre, kendiliğinden ortaya çıkan piyasa düzeninin reddi, oluşan düzeni akıl yerine duyularla kavrama çabasının bir sonucudur (Hayek, 1994: 57-58). Eğer katalaksiler duyularla hareket edilerek baskılır veya engellenirse, büyük bir olasılıkla toplumsal dengenin bozulması söz konusu olacaktır (Gamble, 1997: 27). Bu noktada, Polanyi ile Hayek'in görüşleri aynı sonuca giden iki farklı anlayışı temsil etmektedir. Polanyi, kendi kendini düzenleyen bir piyasa yaratma çabasının, Hayek ise piyasa düzenine yönelik kısıtlayıcı uygulamaların toplumsal çatışmaya yol açtığını savunmaktadır.

Hayek diğer yandan "laissez faire" ilkesini hantal, müphem ve dogmatik olarak tanımlamıştır. Zira ekonomik liberalizm her şeyin olduğu gibi bırakılmasını değil, rekabeti gerektirmektedir. Bu açıdan, liberalizme bu ölçüde zarar veren başka bir ilke söz konusu değildir. Ancak, gelişimin kaçınılmaz olduğuna inanan düşünür, bu konuda iyimserliğini korumaktadır. Öyle ki, 19. yüzyılın politik ekonomisinde önemli bir yer tutan laissez faire gibi ilkeler, ilerleme yolunda henüz başlangıç aşamalarını temsil etmekte ve gelecekte daha iyi bir sistemin oluşmasının önünde herhangi bir engel bulunmamaktadır (Hayek, 1999: 17, 23, 49). Bu bağlamda, ekonomik hayata yönelik baskıcı müdahaleleri dışlarken, rekabeti daha etkin kılacak diğer müdahaleleri kabul etmekte ve hatta belirli devlet müdahalelerini zorunlu bulmaktadır. Hayek'e göre devlet müdahaleleri "*Bir bitkiye göz kulak olan ve onun büyümesi için, gerekli koşulları yaratmak ve bu bitkinin yapısını, işleyişini bilmek zorunda olan bir bahçıvan gibi*" olmalıdır (Hayek, 1944: 22).

Hayek piyasanın verimli bir şekilde işleyebilmesi için bazı hukuki düzenlemelerin ve kuralların öneminden bahsetmektedir. Bu doğrultuda, liberal argümanların hayata geçirilebilmesi ve rekabeti artıracak bir hukuki zeminin oluşturulup korunabilmesi için devletin gerekli olduğunu savunmaktadır. Hayek'e göre; piyasa ekonomisinin devleti sınırlaması, birçok hizmetin yapılmadığı anlamına gelmemektedir. Özellikle artan nüfus ve zenginlik ile beraber devletlerin karşılması gereken kolektif ihtiyaçlar artmaktadır. Ancak bu çerçevede yapılacak olan devlet müdahaleleri; tekelleşmeye yol açmamalı ve piyasa aracılığıyla hizmetlerin sunulmasına engel olmamalıdır. Ayrıca vergi, gelir dağılımının bir aracı olarak kullanılmamalı ve belirli grupların ihtiyaçlarını gidermekten ziyade toplumun bir bütün olarak kolektif ihtiyaçlarını karşılamalıdır. Hayek'e göre; yapılacak devlet

⁷ Mandeville'in bu konudaki fikirleri için bkz. (Mandeville, 1998).

⁸ "Yapma düzen" veya "Taxis".

müdahaleleri bu genel şartlara uyduğu sürece liberal bir çizgide yer alır ve müdahaleler ancak bu durumda makbuldür (Yıldırım ve Duman, 1998: 250; Hayek 1978:1-11).

Sonuç olarak; Hayek'in desteklemiş olduğu ekonomik liberalizm, Polanyi açısından üretim unsurlarının metalaşmasının arkasındaki ideoloji olarak görülmektedir. Polanyi öngörülen liberal piyasa ekonomisinin tarihsel bir gerçekliği olmadığını vurgulayarak; onu bir "ütopya" olarak değerlendirmiştir. O'na göre kendi kendini düzenleyen böyle bir kurum, toplumun insani ve doğal özünü yok etmeden uzun süre var olamaz (Polanyi, 2016: 36). Hayek ise ekonomik liberalizme karşı geliştirilen argümanları sosyalizm bağlamında değerlendirerek; piyasa ekonomisini bir ütopya olarak gören Polanyi'nin aksine, özgürlüğe ulaşmak için bir araç olarak kullanılan sosyalizmin "Büyük Ütopya" olduğunu savunmuştur. Bu çerçevede piyasanın işleyişine karşı korumacı müdahalenin gerekli olduğu yönündeki görüşleri reddetmektedir (Özel, 2019: 145).

3. ÖZGÜRLÜĞÜN VE KÖLELİĞİN KAYNAĞI OLARAK DEVLET

Schroyer (1991: 69), Habermas'ın, sosyalizmi bir tür *yeni dayanışmacı kolektif yaşam biçimleri oluşturma çabası* olarak gören tanımı baz alındığında, Polanyi'nin kesinlikle "sosyalist" bir düşünür olarak değerlendirilebileceğini öne sürmektedir. Innset (2017: 690) ise Polanyi'nin geçmişi nedeniyle daima bir "liberal sosyalist" olarak bilineceğini savunmaktadır. Zira Polanyi hem burjuva bir ailede yetişmiş hem de sosyalizme giden yolu işçi hareketleri yerine liberalizmde görmüştür. Kapitalizmi, alt yapısını üretim ilişkilerinin oluşturduğu bir ekonomi politik sistem olarak kabul eden Marksist öğretide, toplumsal sınıfların çıkarının ekonomik unsurlardan kaynaklandığı iddia edilirken; Polanyi, sınıf çıkarlarının toplumsal statü ve güvenlik temelinde şekillendiğini düşünmektedir. Bu bakımdan sınıf çıkarları, aslında ekonomik değil, sosyal bir karaktere sahip olmaktadır (Polanyi, 1986: 161). Hakim komünist kabullerle bu ve benzeri birçok noktada ayrışan Polanyi, Ayşe Buğra'ya göre "Marksist olmayan bir sosyalist"tir (Buğra, 1986: 10). Ancak O'nun sosyalizm anlayışı da, Avrupa'daki geleneksel sosyal demokrasi anlayışına veya merkezi planlamaya dayalı bir politik ekonomiye tam anlamıyla uymamaktadır. Polanyi'nin sosyalizmi daha çok korporatist, sendikalist, yarı anarşist ve popülist bir niteliğe sahiptir (Eren ve Sert, 2018: 35). Bu bakımdan Robert Owen'ın İngiliz sosyalizmine, G. D. H. Cole'un Lonca sosyalizmine ve Otto Bauer'in İşlevsel sosyalizmine yakındır (Cangiani, 1994: 9).

Hayek'in siyasi ve ekonomik görüşleri ise Polanyi'ninki kadar tartışmalı değildir. Esasen, gençlik yıllarında ılımlı sosyalist fikirlere sahip olsa da (Butler, 2001: 4) hayatının ileriki dönemlerinde liberal ekolün en önemli temsilcilerinden biri olmuştur. Öyle ki O'Neill (2001: 11), Smith'ten sonra piyasa ekonomisinin normatif anlamdaki en güçlü savunucusunun Hayek olduğunu ifade etmiştir.

Bu iki düşünürün zıt ideolojik konumları ve özgürlüğe atfettikleri anlam farklılıkları nedeniyle devlete bakış açıları da birbirlerinden oldukça uzaktır. Polanyi, devleti ekonomik liberalizmin planlı bir şekilde tesis edilmesinde ve daha sonra bu sistemin idaresini sağlamada önemli bir rol üstlenen siyasi organizasyon olarak görmektedir. Ancak O'na göre devlet aynı zamanda, toplum lehine piyasaları sınırlayarak; özgürlüğü herkes için tesis edebilecek potansiyel bir güçtür. Bu bakımdan Polanyi'nin devlet algısı, devletin piyasa gerekleri doğrultusunda çalışan bir aktör mü, yoksa piyasayı düzenleyen ve denetleyen yeniden dağıtımçı bir otorite mi olduğu sorusuna verilecek cevaba bağlı olarak değişmektedir.

Polanyi ilk olarak, devletin piyasa sistemi içinde, emek, toprak ve para olmak üzere üç hayali metayı yönetme rolünü üstlendiğini öne sürer. Bu açıdan devlet, hiçbir zaman piyasa sisteminin dışında kalmamış; aksine birçok durumda piyasa dengesini sağlamak için çeşitli politikalarla ekonomide aktif bir unsur olmuştur. Örneğin; fiyat istikrarını korumak amacıyla para ve kredi arzını ayarlamak, emekçileri eğiterek ve göç akışlarını kontrol ederek değişen emek talebini yönetmek, işsizlik dönemlerinde onlara yardım sağlamak, son olarak ise özellikle tarımsal üretimde sürekliliği

sağlamak ve konjonktürel dalgalanmalarda iâşe kıtlığının önüne geçmek piyasa toplumunda devletin üstlendiği çeşitli görevler olarak öne çıkmaktadır. Tüm bu aktif politikalar, piyasa sisteminde devletin çok sınırlı olduğuna yönelik liberal görüşleri yanlışlamakta; dahası, piyasa dengesinin müdahalesiz bir biçimde sağlanamayacağını kanıtı olmaktadır (Stiglitz, 2001: xxvi).

Polanyi'nin müdahalecilik konusundaki normatif yorumu, özgürlük ile yakından ilişkilidir. Bu nedenle Polanyi'ye göre, piyasaya yapılacak devlet müdahaleleri; kar mantığına dayalı olarak işleyen piyasa mekanizmasına işlerlik kazandırma amacıyla değil, toplum lehine ve piyasa sisteminin kaybedenlerini koruyacak şekilde gerçekleştirilmelidir. Sadece devletin üstlendiği böyle bir misyon, özgürlüğü piyasa sisteminin avantajlı kesimleriyle sınırlı olmaktan çıkarıp herkes için geçerli olan bir olgu haline getirebilecektir. Bu noktada özellikle regülasyonlar ve sermaye kontrolleri gibi ekonomide doğrudan belirleyici olabilecek politikalar büyük önem taşımaktadır. Polanyi'nin bu öngörüsü esasında, piyasa toplumu ile oluşturulan parçalanmış (disembedded) piyasaların yerine piyasa öncesi geçerli olan ekonominin toplumsal ilişkilere gömülü (embedded) olduğu yapıyı ikame etmek temeline dayanmaktadır (Polanyi, 1986: 249).

Bu açıdan bakıldığında, Polanyi'nin sosyalizm anlayışının siyasal düzeyde garanti altına alınan bireyci Doğal Haklar Teorisi'nin ekonomik düzeye genişletilmesinden ibaret olduğu görülmektedir (Buğra, 1986: 11). Daha açık bir ifadeyle, Polanyici anlamdaki özgürlük kavramının özgürlüğün pozitif tanımına⁹ uyduğu söylenebilir. Zira Polanyi, tek amacı kar ve refah yaratmak olan piyasa sisteminde özgürlük ve barışın kurumsallaşamayacağını; bunları elde edebilmek ve yaygınlaştırmak için toplumsal anlamda aktif bir çabanın gerekli olduğunu belirtmektedir (Polanyi, 1986: 248).

Hayek ise, totalitarizme yol açabilecek tüm kolektif yapılanmalara olduğu gibi, devlete de kuşkulu yaklaşmaktadır. Bu kuşku, temelde devletin piyasa sisteminde yer alan diğer aktörlerden farklı olarak zor kullanma tekeline sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak Hayek'e göre devletin zorlama gücü bazı alanlarda kaçınılmazdır. Bu alanlara örnek olarak, zorunlu askerlik hizmeti ve vergilendirme faaliyetlerini vermektedir (Hayek, 2013: 226). İktisadi alanda ise devletin rolünün oldukça sınırlı olması gerektiğini özellikle vurgulamaktadır. Devlet -merkezi planlama gibi uygulamalarla- ekonomiye dâhil olduğunda özgürlüğü kısıtlayan ve piyasa rasyonelitesini bozan bir aktör olma potansiyeline sahiptir. Bu yüzden, piyasa sisteminde asgari düzeyde bir yer kaplaması gerekmektedir. Bunun dışında devletin temel iktisadi rolü, sözleşme ilişkilerini yasal bir çerçevede garanti altına almak gibi piyasanın işleyişini kolaylaştıracak bir ortam yaratmaktır. Thomas Hobbes'un (2007: 127) devleti kılıç olarak sembolize ettiği "*Kılıcın zoru olmadıkça ahitler sözlerden ibarettir ve insanı güvence altına almaya yetmez*" sözüne benzer şekilde Hayek de; sözleşme özgürlüğünün teminatı olarak zor kullanma tekeline sahip olan devleti görmektedir (Hayek, 1978: 230).

Hayekçi bakış açısına göre, devletin piyasa sisteminin işleyişine zarar vermemesi için rekabet koşullarını geliştirecek şekilde organize olması gerekmektedir. Rekabetin mümkün olmadığı durumlarda ise bunun yerine uygun alternatifler ikame etmelidir (Hayek, 1999: 53). Özellikle piyasanın sunmadığı hizmetleri üstlenebilmek için devletin gelir yaratıcı faaliyetlerde bulunması bu duruma örnek gösterilebilir (Hayek, 1981: 139). Hayek, bu tür istisnai durumlar dışında ise devletin ekonomideki rolünün oldukça sınırlı olmasını savunmaktadır. Buna mukabil, sosyalizmi ve refah

⁹ Özgürlüğün negatif tanımı, bireyin bir başkasının özgürlüğünü sınırlamamak kaydıyla istediğini yapabilmesi (zorlamanın olmaması) anlamına gelirken; pozitif tanımı ise; devletin daha adaletli ve eşitlikçi bir sosyal sistem yaratmak amacıyla bireyi özgürleştirme görevini üstlenmesini ifade etmektedir. Örneğin; bir kişi keman çalmak istiyor ve karşısında bunu engelleyecek bir dış etki bulunmuyor ise negatif tanıma göre özgür olarak nitelenebilir. Ancak birey maddi olarak bu isteğini gerçekleştirme olanağına sahip değilse, devlet, bireyi özgürleştirme rolünü üstlenerek ona bu hizmeti sağlayabilir ve neticede bireyin özgürlüğü pozitif tanıma göre tesis edilir (Şaylan, 2016: 22-23).

devleti uygulamalarını totaliter bir biçime geçiş için öncü adımlar olarak görmekte ve bunları tamamen reddetmektedir. Bu açıdan Hayek'in, devlet müdahalesi ve zorlayıcı gücü, özgürlük karşısındaki en büyük tehditler olarak gördüğü düşünülmektedir (Filip, 2012: 83).

Esasen Hayek'in devlet müdahalesine karşı çıkışı, Klasik iktisatçıların da paylaştığı liberal bir tutumdur. Ancak Hayek, kendi müdahalecilik karşıtlığının sebebinin, Klasiklerdeki gibi müdahalenin piyasa işleyişine zıt olması temelinde bir *uygunluk* probleminden kaynaklanmadığını öne sürerek açıklığa kavuşturmuştur. Hayek'e göre, Klasikler'in müdahaleye karşı çıkışları, diğer tüm alanlarda olduğu gibi ekonomide de hukukun üstünlüğü çerçevesinde politika yürütülmesi gerekliliğine dayanmaktadır. Bu bakımdan ekonomik serbesti, hükümet faaliyetlerinin olmamasını değil, yasalar karşısında özgür olmayı tanımlamaktadır. Böyle bir temellendirme, müdahaleyi sadece bir *özel alanın ihlali* meselesine indirgemektedir. Ayrıca hükümetin daima ekonomik alandan uzak tutulmasını gerektirmemekte, aksine hukukun üstünlüğü ile ilişkilendirildiği sürece piyasa karşıtı girişimlere meşruiyet kazandırma riski taşımaktadır. Bu nedenlerle, Hayek'e göre müdahaleciliğe; Klasikler'inki gibi ekonomideki devlet girişimlerinin zarar edeceği, piyasa başarısızlığına yol açacağı ve hukuku ihlal edeceği gibi bir çeşit uygunluk sorunu olarak karşı çıkılmamalıdır. Bu yöndeki bir karşı çıkış, devlet müdahalesini meşrulaştıran uygun bir amaç karşısında her zaman anlamsız kalmaktadır. Hayek'e göre hükümetin tüm zorlayıcı eylemleri, bireyin güvenle plan yapmasına olanak sağlayan ve belirsizliği en az seviyeye indiren bir yasal çerçeve tarafından açık bir şekilde belirlenmelidir (Hayek, 1978: 220- 224).

Hayek, Polanyi'nin aksine devletin özgürlüğün tesisi için ekonomik alanda genişlemesi gerektiğini düşünmemekle birlikte, siyasi ve ekonomik nedenlerle de sınırlı bir devleti savunmaktadır. Ekonomik gerekçe olarak, sosyalist ülkelerde devletin istihdam tekeli örnek göstermektedir. Bu tür bir devlet ekonomide tek işveren olarak yer aldığı, sınırsız bir zorlama gücüne sahip olmaktadır. Oysa bir işverenin bireysel olarak hiçbir koşul altında bu derecede bir zorlama gücüne sahip olması mümkün değildir. Hayek, bireysel bir tekelinin ancak alternatifi olmayan "çöldeki bir su kaynağının" işletmecisi olduğunda, bireylerin üzerinde çok güçlü bir zorlama gücü elde edebileceğini söylemekte ve devletin istihdam tekeli bu ekstrem duruma benzetmektedir. Özetle Hayek, tek işverenin devlet olduğu bir ekonomide zorlama gücünün etki alanında tikelden tüm topluma doğru bir genişleme ortaya çıkacağına dikkat çekmektedir (Hayek, 1978: 136).

Polanyi, piyasa sisteminin yarattığı *açlık korkusu ve kar arzusunu* özgürlüğü ortadan kaldıran unsurlar olarak görmekte; piyasa taraftarlarının, özgürlüğü sadece mülkiyet hakkı ve sözleşme özgürlüğü ile sınırlayan bakış açısını reddetmektedir (Polanyi & Pearson, 1977: 47). Buna karşın Hayek, açlık korkusunu özgürlük karşısında bir tehdit olarak değerlendirmemektedir: "*açlık tehdidi, beni çok düşük bir ücretle tatsız bir işi kabul etmeye yöneltse bile, beni işe almaya istekli tek kişinin merhametine kalmış olsam bile, onun veya bir başkası tarafından zorlanmıyorum*" (Hayek, 1978: 137). Bu bakış açısı, Hayek'in özgürlük anlayışının *zorlamanın olmaması* anlamına gelen negatif özgürlük temelinde şekillendiğini açıkça göstermektedir.

Öte yandan Polanyi, özgürlüğü piyasa sisteminin avantajlı kesimlerine özgü bir değer olmaktan çıkarıp, tüm topluma yayabilmek için devlet müdahalesini hayati bir gereklilik olarak görmektedir. Hayek ise müdahalenin bu varsayılan sonucun tam tersi bir duruma yol açacağını savunmaktadır. Hayek'e göre, piyasaya yapılacak devlet müdahalesi güvensizliği beraberinde getirecektir. Özellikle bireylere belli bir gelir güvencesi sağlamak ve rekabet gücünü korumak için piyasalara giriş çıkış engelleri uygulamak, bu uygulamalara dâhil olmayan tüm kesimlerin güvenliğini kısıtlayacaktır. Gelirleri garanti edilen kesimler genişledikçe geliri azalan kişilerin iş alternatifleri daralacaktır. Diğer taraftan belli piyasalarda faaliyet gösterme hakkı elde edenlerin sayısı çoğaldıkça da bu haktan mahrum olanların güvensizliği giderek artacaktır. Bu nedenle güvenliğin kendisi bir imtiyaz haline gelmekte ve imtiyazsız insanların maruz kalabileceği tehlike giderek artmaktadır. Sonuç olarak,

Polanyi'nin özgürlüğü topluma yaymak için savunduğu devlet müdahalesi, Hayek için özgürlüğü belli kesimlerle sınırlayan en kötü uygulamalardan biri olmaktadır (Hayek, 1999: 175-177).

Hayek'in devlet faaliyetlerinin genişlemesi karşısında siyasi anlamdaki çekincesi ise iktidarın devlet mi yoksa bireyler mi olması gerektiğine ilişkindir. Hayek'e göre, üretim araçlarının mülkiyetinin devlette toplanması, zamanla tüm toplumun otoritenin hâkimiyetine tabi olmasını kaçınılmaz kılacaktır. Özel mülkiyet altında siyasi iktidarı sadece zenginlerin (ve/veya sermayenin) oluşturacağına yönelik Marksist görüşün tersine Hayek, özel mülkiyeti yalnız zenginler için değil, mülk sahibi olmayan kesimler için de özgürlüğün en temel teminatı olarak görmektedir. O'nun vurguladığı esas nokta, özel mülkiyetin bertaraf edilmesi durumunda sınırsız bir tahakkümün oluşacağına ve sınırsız bir iktidar olarak devletin her koşulda zenginlerin iktidarından çok daha tehlikeli olacağına yöneliktir. Hayek bu durumu şöyle açıklamaktadır *"İster komşum, hatta ister patronum olsun, bir milyonerin benim üzerimdeki iktidarı, devletin zorlayıcı kuvvetini temsil eden ve benim hangi şartlar altında yaşayıp çalışabileceğimi kendi takdirine göre kararlaştıracak olan en küçük bir memurun iktidarından muhakkak ki daha azdır. Kim inkâr edebilir ki, zenginin kudretli olduğu bir dünya, yalnız kudretlinin zengin olabileceği bir dünyaya nazaran daha iyidir"*. Bu nedenlerle, Hayek için özel mülkiyetin ve dolayısıyla kapitalizmin ortadan kalkması, bireysel ve siyasi özgürlüğün de tasfiyesi anlamına gelmektedir (Hayek, 1999: 18, 146).

Polanyi ise ifade özgürlüğü ve bireysel özgürlükler gibi temel hakların kapitalist sistemle birlikte yerleşmeye başladığını kabul etmekte; ancak kapitalizm ortadan kalktığında bu kazanımların terk edilmeyeceğini düşünmektedir. Bunun tersi düşünceleri ise ekonomik determinizmin bir yanılması olarak değerlendirmektedir. O'na göre Hayek'in kölelik korkusu, piyasa dışı bir ekonominin daima irrasyonel sonuçlar doğuracağına yönelik güçlü bir önyargıdan kaynaklanmaktadır. Oysa bu önyargıyı destekler nitelikte bir kanıt bulunmamaktadır. Dahası, piyasa dışı bir ekonomik sistem sayesinde bireyler köleleştirilmek bir yana; planlama, örgütlenme ve sosyal korunmayı sağlayarak daha bütünsel bir özgürlüğü elde edebilecektir. Böylece daha adil bir toplumun yeniden inşası da söz konusu olabilecektir (Polanyi, 1947: 102).

Öte yandan Polanyi, Hayek'in savunduğu özgürlük kavramının *"hayali özgürlüğü"* temsil ettiği görüşündedir. Bu hayali özgürlük; etik değerler, adalet ve kendini gerçekleştirme gibi gerçeklikler yerine maddi ve ekonomik refah gibi insanın özünde yer almayan amaçlarla özdeşleştirildiği için, gerçeklikten kopuktur. Bu temelde, modern piyasa kapitalizmi adı altında özgürlüğe ulaşmak için alınan önlemlerin çoğunun aslında özgürlüğü yok ettiğini düşünmektedir (Filip, 2012, 69-87).

Bu iki düşünürün üzerinde durdukları ortak noktalardan bir diğeri ise faşizmin ortaya çıkış sürecidir. Polanyi, faşizmi piyasa ekonomisinin yol açtığı yıkıcı sonuçlardan biri olarak görmektedir. O'na göre; 19. yüzyıl boyunca artan rekabetin, hızlı teknolojik gelişmenin getirdiği işsizliğin ve parasal (klasik altın standardı) ve ticari (laissez faire) sistemin muhtelif ülkelerde ortaya çıkardığı yoksulluğun siyasi alandaki yansımaları felaket boyutuna ulaşmıştır. Bu nedenlerle faşizmin kaynağının anlaşılabilmesi için, kendi kendini düzenleyen piyasanın ortaya çıktığı Ricardo dönemi İngilteresi'ne bakmamız gerektiğini söylemektedir (Polanyi, 1986: 53). Hayek ise faşizmin, sosyalizmin ilerleyiş rotasında saklı olduğunu söylemektedir. Buna göre, faşizm ve Nazizm gibi kolektivist hareketler, sosyalizm ile yakından ilişkili olmuş ve onun kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Sosyalizm, Almanya'da ortaya çıkan bir düşünce olmasa da geniş bir yayılma alanına sahip olması, 1870'lerden itibaren Avrupa'da hakim olan Almanya merkezli kolektivist fikirler ve uygulamalar sayesinde olmuştur. Bu bakımdan Hayek, Polanyi'den farklı olarak faşizmin anlaşılmasında adres olarak, kolektivist düşüncelerin destek bulmaya başladığı Prusya dönemindeki Almanya'ya işaret etmektedir. Ayrıca faşizmin İngiltere'de ortaya çıkan liberal bireyciliğin bir sonucu olduğu görüşüne karşı çıkmakta; faşizm ile birlikte Batı medeniyetinin ilerleyiş seyrinde ortaya çıkan ve liberalizmi de kapsayan tüm erdemli değerlerle ilişkinin koptuğunu savunmaktadır. Bu nedenle faşizmi bir tür

“Karşı Rönesans” hareketi olarak adlandırılan Nazi subayının oldukça isabetli bir yorumda bulunduğunu belirtmektedir (Hayek, 1999: 6, 18, 27).

Bu görüşler çerçevesinde, Hayekçi ve Polanyici devlet düşüncelerinin özgürlük ile yakın ilişkili olduğu görülmektedir. Bu bakımdan, sosyoekonomik sistem içinde devletin alanının genişlemesi ve bu süreçte uygulayacağı politikaların arkasındaki temel amaçlar, özgürlük üzerinde doğrudan belirleyici olmaktadır. Düşünürler, bu durumun toplum üzerinde farklı etkilere yol açacağını öngörmektedir. Polanyi’ye göre, insan onuruna layık bir yaşamı ve genel bir özgürlük düzenini ancak toplumsal amaçlar uğruna kaynaklarını seferber edecek müdahaleci bir devlet tesis edebilirken; Hayek için piyasa işleyişini yasal bir çerçevede garanti eden ve özellikle ekonomik alanda oldukça sınırlı bir devlet, özgür ve müreffeh bir topluma uygun ortam sağlayabilmektedir.

4. SOSYAL KURUMLAR VE PİYASA KISKACINDA TOPLUM

Hayek, “toplum” kavramının kullanılış biçimi açısından tam bir muğlaklık içerdiğini ifade etmektedir. Hayek’e göre bu kavram, genellikle insanlar arasındaki tüm işbirliği durumlarını karşılamak için tercih edilir hale gelmiştir ve işbirliğinin kapsamı arttıkça kavramın “toplumsal” gerçekleri yansıtmada o kadar merkezi bir rol üstlendiği düşünülmektedir. Bu nedenle “toplum” kelimesi, bir grup insanın kendi aralarındaki ilişkilerine ve özelliklerine bakılmaksızın, konuşma dilinde yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Düşünür, bu bilinçsiz kullanıma karşı çıkmakta ve birçok durumda kastedilmek istenen şeyin toplum olmadığını savunmaktadır (Hayek, 1988, 112–113).

Hayek için toplum, birçok fenomende olduğu gibi Menger’in “*amaçlı davranışların planlanmamış sonuçları*” düşüncesi üzerinden açıklanabilecek bir olgudur. Buna göre; toplum, insanların amaçlı işbirliklerini değil, onların birbirlerinden bağımsız hedefleri yolunda gerçekleştirdikleri davranışları ve bunun sonucu olarak oluşan bir düzeni içermektedir. “*Belirli bir amaca hizmet etmeyen*” bu toplumsal düzen, söz konusu hedeflerin hiçbirini doğrudan gerçekleştirilmeyi amaçlamaz (Buğra, 1995: 204). Ancak, Menger’in bakış açısının aksine olgulardaki tüm düzenliliği bir düşünen aklın ürünü olarak değerlendiren ilkel ve yaygın bir görüş bulunmaktadır. Bu, insanın doğaya karşı *antropomorfik* bir yaklaşım sergilemesinden ileri gelmektedir. Hayek ise bireysel eylemler sonucunda ortaya çıkan faydalı toplumsal düzenliliği, bilinçli bir tasarım sürecinin ürünü olarak değil, sırasıyla gelişme ve evrim süreçlerinin sonucu olarak görmektedir. Bu yaklaşıma göre, toplumsal grupların edindiği bazı davranış kodlarının rastlantısal olduğu kabul edilmektedir. Bu kodların ilerleyen süreçte de kalıcı hale gelmesini sağlayan özellikleri ise geçerli oldukları gruba, diğer gruplara hükmetme olanağı sağlamalarıdır. Bu nedenle insan, rastlantısal bir şekilde ortaya çıkan ve kendisi için faydalı olan bazı davranış kalıplarını benimseme eğilimindedir. Bu bakımdan çıkar peşinde koşan bir canlı olmasının yanında *kural izleyici* bir özelliğe de sahiptir. Tecrübe faktörü, toplumsal yapıların inşasında insanın bu temel özelliklerinin etkisini oldukça iyi yansıtmaktadır. Zira insan, faydalı sonuçlar doğurduğu geçmiş nesiller tarafından tecrübe edilmiş kuralları takip ederek, toplumsal ilerleme safhasında başarılı olabilmekte; yeni kurallar, kurumlar ve alışkanlıklar oluşturabilmektedir (Hayek, 1994: 16-19). Benzer şekilde piyasa ekonomisinin, dinamik bir sosyal süreç olması ve geçmişteki tecrübeleri içeren düzeltici bir mekanizma görevi görmesi (Sarıtış, 2019: 245), insanın bu rasyonel kuralları izleme özelliğinden ileri gelmektedir.

Hayek’in toplum teorisi, bireycilik temeline dayanmaktadır. Hayatın birçok alanını açıklamada kullandığı bireycilik, esasen sosyal yaşamın belirleyicilerini ortaya koymada da tercih ettiği en temel yaklaşımdır. Hayek, toplumun anlaşılmasında, tüm tabiatı ve mizacı zaten toplum tarafından belirlenmiş olan insan toplulukları yerine, izole ve kendi kendine yeten bireylerden yola çıkılmasını savunmaktadır. Topluma ilişkin genel ve gerçek kurallara ancak bu bireycilik yaklaşımı sayesinde ulaşılabilecektir (Hayek 1996: 6).

Polanyi ve Hayek'in topluma bakış açıları, onun dizayn edilmesi gereken bir yapı mı yoksa kendi başına bırakıldığında en doğru sonuçları üretebilecek bir yapı mı olduğu tartışması çerçevesinde karşı karşıya gelmektedir. Polanyi, insan ve buna koşut olarak da toplumun değiştirilebileceğine inanmaktadır. Bu açıdan, sosyalizm biçimlerinin insan doğasını veri alarak inanılmayan politikalara ulaşmayı amaçlamaları ve bu tür girişimlerin genelde başarısız olmaları, topluma dair bu yanlış ön kabulden kaynaklanmaktadır. İnanılan politikalar ise insanın değiştirilebilirliğine inanmak anlamına gelmektedir (Eren ve Sert, 2018: 35). Polanyi, bireylerin faydasına olan ve inanılan politikalar temelinde ekonomik ilişkilerin yeniden sosyal ilişkilere tabi olduğu bir düzen inşa edebilmek için toplumsal bir dönüşümü gerekli görmektedir. Öte yandan Hayek, toplumu şekillendirmeyi amaçlayan bu tür sosyal mühendislik girişimlerine karşı çıkmaktadır. Bu tutumu, sadece Polanyi gibi toplumcu amaçlar taşıyan toplumsal dönüşüm düşünceleri ile sınırlı değildir; aynı zamanda Karl Popper'inki gibi bireyci amaçlara sahip benzer düşünceleri de tümten reddetmektedir. Zira toplumu biçimlendirmeye yönelik her türlü girişim, zaman içinde totaliter yönelimlerin gelişmesine ortam hazırlayabilmektedir (Buğra, 1995: 196, 234).

Piyasanın toplum üzerindeki dönüştürücü etkisi ve kapitalizme özgü olarak gördüğü doğası bozulmuş piyasa toplumu olgusu, Polanyi'nin toplumu ele alış biçiminin anlaşılmasında ve onun dönüştürülme gerekliliğini temellendirmede en başat unsurlardır. Polanyi'nin tarihsel ve antropolojik temellere dayandığı yaklaşımına göre; ilkel toplumlarda ekonomik ilişkiler, sosyal ilişkiler (*gömülülük/embeddedness*)¹⁰ tarafından belirlenmektedir. Malların üretimi, dağıtım ve üretim hizmetlerinin örgütlenmesi akrabalık ilişkilerine göre yapılmaktadır. Ekonomi, piyasanın işleyişine bırakılmamakta ve kişisel çıkar dürtüsünün bireylerin yaşamlarını şekillendirmede önemli bir rolü bulunmamaktadır. Takas haricindeki tüm mübadele biçimlerinde, herhangi bir kayıp-kazanç ilişkisinden ziyade (aile, boy, köy topluluğu, bölge veya kabile gibi) sosyal örgütlenme türleri belirleyici olmaktadır. Kısaca, insan ve doğanın ekonomiye entegrasyonu, büyük ölçüde toplum organizasyonunun işleyişine bırakılmakta ve böylece ekonominin gömülü olduğu sosyal ilişkiler, emek ve toprağı antagonist duyguların yıpratıcı etkilerinden korumaktadır (Buğra, 2017: 21-22; Polanyi ve Pearson, 1977: 55-56). Ancak, 19. yüzyılda İngiltere'de kendi kendini düzenleyen piyasa sisteminin gelişimiyle birlikte, ekonomik ilişkiler sosyal alandan ayrılarak (*separateness*) otonom bir kurum haline gelmiştir. Böylece tarihsel gerçekliğin tersine yeni bir süreç başlamış ve sosyal ilişkiler ekonomik alana gömülmüştür. İnsanların "açlık korkusu" ve "kar arzusu" temelinde şekillenen ekonomik amaçları, toplum içinde belirleyici bir konuma gelmiş ve bireysel düzeyde yapılan tercihler sayesinde satın alma gücünün ve kaynak dağıtımının en etkin biçimde sağlanacağı varsayılmıştır. Bu çerçevede hiçbir (devlet veya herhangi bir insan otoritesi) otoritenin müdahalesine gerek duymayacak bir sosyoekonomik sistem planlanmıştır (Polanyi ve Pearson, 1977: 47-48). Böylece, tarihsel olarak piyasanın genişletici etkisini sınırlayan toplumdaki tüm kurumlar (aile, din, sanat, bilim, meslek, eğitim vs.), piyasanın gerekleri doğrultusunda uyumlaştırılmıştır (Standing, 2007: 67-93).

Polanyi'nin "piyasa toplumu" olarak adlandırdığı bu yeni yapıda, tüm toplumsal ilişkiler piyasa kurallarına göre şekillenmekte; ekonomik sistemin sosyal ve kültürel ilişkilere gömülmesi gerekirken, sosyal ilişkiler ve kültürel unsurlar metalaşarak ekonomik sistemin içine gömülmektedir (Polanyi, 1947: 100). Bu piyasacı ve bireyci toplum türü, insan için oldukça yıkıcı bir nitelik taşımaktadır. Zira açlık korkusu, kar hırsı ve sınırsız rekabet gibi olgular, toplumun insani ve doğal özünü yok etmekte; insan, sadece bir üretim faktörü olarak ekonomik rasyonalite çerçevesinde anlam kazanmaktadır. Ayrıca aile bağlarının ve birlikte yaşam kültürünün çökmesi, geleneklerin terk

¹⁰ Karl Polanyi'nin savunduğu gömülü sosyoekonomik sisteme dair yapılan bazı çalışmalar için bkz. (Petek ve Güder, 2020; Migone, 2011).

edilmesi ve emekçi kesimlerin sürekli bir sömürünün öznesi haline gelmeleri gibi endişe verici toplumsal sonuçlar ortaya çıkmaktadır (Polanyi, 2016: 84, 194-195).

Piyasa toplumunun bireyciliğine ve onun ekonomik alan tarafından belirlenen bir yapıya evrildiği konusunda getirilen itirazlara karşı Hayek, aynı örnek -Polanyi'nin piyasa sisteminin kalbi olarak gördüğü İngiltere'nin bireyci toplum yapısı- üzerinden bireyciliğin erdemlerini savunmaktadır. Kolektif bilincin daha baskın olduğu Alman toplumunu ise bu bireyci toplumların karşısında konumlandırmaktadır. Hayek'e göre, İngiltere'de bireyci ve yeni bir yaşam biçimi oluşturan ekonomik alan, sosyal ve siyasi hayatın da özü olmaya başlamıştır. Ancak bu bireyci erdemler, aynı zamanda toplumsal erdemlerdir ve tepeden inme otoriter kontrol araçlarına duyulan ihtiyacı azalttıkları için toplumun özgürlüğüne katkıda bulunmaktadır. Bireyci toplumlara sahip İngiltere gibi ülkelerin refahı, herhangi bir otorite tarafından planlanmamış *doğal eğilimlere saygıdan* ileri gelmektedir. Nezaket, nüktedanlık, hoşgörü, alçak gönüllülük, özel hayata saygı, komşulara güven, risk alma iştahı, bireysel girişim, çoğunluğa rağmen doğru bildiğini savunma, güç ve otoriteye kuşku gibi toplumsal erdemler sadece bireyci ve ticari toplum türlerinde yerleşmekte; kolektivist toplumlarda ise yok olmaktadır (Hayek, 1999: 19-20, 196, 267-269). Hayek, devlet merkezli kolektivist toplumların komuta-itaat ilişkisi üzerine kurulduğunu ve kaçınılmaz olarak "Memur devleti (Beamtenstaat)" olma yolunda ilerleyeceklerini öne sürmektedir. Bu durum, zengin-fakir ayırımına dayandığı iddia edilen bireyci İngiliz toplumunda ortaya çıkabilecek olumsuzluklardan çok daha tehlikelidir (Hayek, 1999: 229-230).

Hayek, piyasanın ekonomik rasyonalite içinde ve -normal koşullar altında- hiçbir müdahaleye konu olmaksızın işleyebileceğini ve bununla ilgili toplumsal anlamda bir sakınca olmayacağını savunmaktadır. Ancak Migone'ye (2011) göre, Polanyi gibi Hayek de gömülülük (embeddedness) olgusunu kabul etmektedir. Çünkü her iki düşünür için de bireyler, yalnızca ekonomik çıkar peşinde koşan kristalize aktörler değildir. Ayrıca bu düşünürlere göre ekonomik, sosyal veya diğer alanlardaki insan faaliyetleri, karmaşık ve kapsayıcı toplumsal kurumların sınırları içerisinde bir anlam ifade etmektedir. Migone'nin bu görüşü oldukça tartışmalıdır. Çünkü Hayek (1994: 23), kolektif hareketler veya sosyal yapı tarafından yönetilen (gömülü) ekonomik sistemin sadece herkesin tüm mevcut gelişmeler hakkında bilgi sahibi olduğu ve aynı amaçları paylaştığı ilkel toplumlarda mümkün olabileceğini savunmaktadır. Bu bakımdan, Hayek'in gömülülük yaklaşımının Migone'nin iddiasının aksine sadece ilkel sosyal yapılar ile sınırlı olduğu düşünülmektedir.

Öte yandan Hayek, insan yaşamının eski dönemlere nazaran çok daha fazla ekonomik öğretiler tarafından yönetildiğini kabul etmekle birlikte, insanın sadece ekonomik güdüler çerçevesinde hareket ettiğine yönelik görüşlere karşı çıkmaktadır. O'na göre, "iktisadi saik" yoktur. Yalnızca, ekonomi dışındaki amaçlarımızı gerçekleştirmemizde etkili olabilen ekonomik faktörler söz konusudur, ancak insan davranışının temelinde bu ekonomik faktörler yer almamaktadır. Buna koşut olarak para, sadece diğer bireysel amaçların tesis edilmesine olanak tanıyan bir araç olmakta ve amacın doğrudan kendisini oluşturmamaktadır. Paranın önemi, bireylere alternatifler arasında seçim yapabilme olanağı sağlamasından ileri gelmektedir ve bu özelliğiyle en önemli özgürlük araçlarından birini oluşturmaktadır (Hayek, 1999: 124-125, 259).

Benzer bir yaklaşım, Polanyi'de de görülmektedir. İnsan topluluklarının esasen ekonomik unsurlar tarafından koşullandırıldığını öne süren Polanyi, buna karşın birey davranışının Klasik iktisatçıların varsaydığı gibi maddi tatmin sağlamaya yönelik ekonomik güdülerce yönetilmediğini savunmaktadır. Polanyi'ye göre insan; toplumsal konumu, sosyal hakları ve değerlerini koruma kaygısıyla yaşamını sürdürmekte ve maddi zenginliğe de ancak bu amaçlara hizmet ettiği için değer vermektedir. Klasiklerin piyasa gerekleri doğrultusunda gerekli gördüğü ekonomik güdülere dayalı birey davranışı, 19. yüzyılda oluşan piyasa toplumuyla evrenselleştirilmeye çalışılmıştır. Polanyi'ye göre, piyasa öncesi gömülü ekonomik yapılarda bu tür bir davranış kalıbı mevcut değildir. Sosyal

nitelikli amaçların yerini ekonomik amaçların almaya başlaması, gömülü ekonomik yapıların çözülmesiyle (disembedded) birlikte gerçekleşmiştir (Polanyi, 1986: 161). Bu nedenlerle piyasa sistemi, insan doğasını bozmaktadır ve bu çerçevede; yeniden sosyal ilişkilere gömülen bir ekonomik sistem ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Hayek'in Polanyi'den ayrıştığı temel nokta burasıdır. Hayek, her şeyin toplumsal bir amaca hizmet etmesi gerektiğini düşünmektedir. Çünkü bu amaç, kolektivist hareketlerin ortak bir isteğidir ve bu tür hareketler; sanat, bilim, kültür, ekonomi vb. gibi hayatın her alanında toplumsal bir ideale hizmet etme gerekliliği görmektedir. Bireyleri "sosyal amaç, ortak amaç, ortak çıkar, genel refah" gibi belirsiz kavramlar etrafında konsolide ederek -Polanyi'nin gömülü ekonomik yapısındaki gibi- diğerkam birey anlayışı inşa etmeye çalışmak, aslında toplum üzerinde güçlü bir otorite kurmanın en temel argümanlarından birini oluşturmaktadır (Hayek, 1999: 80, 211).

Polanyi'nin ekonomik ilişkiler tarafından belirlenen bir sosyal yapıya ısrarla karşı çıkışı ve piyasayı sınırlama önerisi, esasen toplumsal yıkımın başlıca sebebi olarak kendi kurallarına göre işleyen piyasayı görmesinden kaynaklanmaktadır. Piyasanın insan, doğa ve sermaye gibi üretim faktörlerini metalaştırarak; birey davranışlarına çıkarıcı ve maddiyatçı özellikler katması, Polanyi'ye göre kapitalist sistemin sosyal anlamdaki en yıkıcı yönlerinden birini oluşturmaktadır. Neoklasik iktisatçı Alfred Marshall, piyasanın metalaştırıcı yönüne odaklanan bu bakış açısının tersine, kapitalist uygarlık geliştikçe satın alınamayacak zevklerin öneminin artacağı öngörüsünde bulunmuştur (Buğra, 1995: 160). Zira Neoklasik teoride, mübadele edilebilen kıt malların piyasadaki miktarı arttıkça bireylere sağladıkları marjinal faydaların giderek azalması; öte yandan, mübadeleye konu olmayan malların marjinal faydalarının ise artması beklenmektedir. Böylece piyasanın, iddia edildiği gibi materyalist bir özelliğe sahip olmadığı sonucuna varılmaktadır. Bunu takiben, Hayek de piyasa-materyalizm ilişkisi açısından Marshallcı bir çizgide yer almaktadır. O'na göre, piyasanın sağladığı maddi refah artışı; aynı zamanda giderek daha fazla sayıda maddi olmayan amacın gerçekleştirilebilmesine olanak tanıyan finansal kaynak anlamına da gelmektedir. Bu açıdan, piyasanın metalaştırıcı bir doğası yoktur. Üstelik piyasa sayesinde bireylerin manevi amaçları oluşmakta ve özgeci davranışları gelişmektedir (Yıldırım ve Duman, 1998: 245).

Piyasanın metalaştırıcı olduğuna dair iddia, toplumun kendini koruma isteğiyle özdeşleştirilebilecek kolektif girişimlerin varlığı ile kanıt bulmaktadır. Bu, Polanyi'nin "karşıt hareket" olarak adlandırdığı durumdur. Polanyi'ye göre, 19. yüzyıl piyasa toplumu iki karşıt hareket (ikili devinim) tarafından yönetilmiştir. Bunlardan ilki, kendi kendini düzenleyen piyasaları amaçlayan "ekonomik liberalizm"dir. Bunun karşısında sosyoekonomik yapıyı giderek etkisi altına alan metalaşma gerçeğine karşı özgürlüğü genele yaymayı ve daha adil bir yaşamı amaçlayan "toplumsal koruma" yer almaktadır. Söz konusu iki zıt hareket, güçlü bir çatışmaya sahne olmakta ve piyasa toplumunun istikrarsızlığının en önemli nedenini oluşturmaktadır (Polanyi, 1986: 157).

Polanyi açısından ekonomik liberalizm, laissez faire çerçevesinde ticari bir toplumun temellerini atmaktadır. Diğer taraftan toplumsal koruma ilkesi ise; insanın, doğanın ve üretimin örgütlenmesini amaçlamaktadır. Bu doğrultuda; çalışan sınıflar, toprak sahipleri ve piyasanın olumsuz etkilerine maruz kalan diğer gruplar, koruyucu yasama ve kısıtlayıcı birlikler gibi müdahale yöntemlerini uygulamak için kolektif bir çaba göstermektedir (Polanyi, 2016: 194). Bunlara örnek olarak; 1870'lerden itibaren yavaş yavaş var olmaya başlayan sendikalar, koruyucu fabrika yasaları ve tarım sektöründe uygulanmak zorunda kalınan tarife artışları gösterilebilir (Patomäki, 2014: 737; Polanyi, 1986: 189). Bu nedenlerle, piyasanın metalaştırıcı yönü, Polanyi açısından tartışmaya kapalıdır. Zira toplumsal korumaya yönelik hareket, piyasanın materyalist özelliklerinin başlı başına kanıtı olmaktadır.

19. yüzyılın sonuna doğru liberal sistemde meydana gelen yavaşlama karşısında toplumsal tepkilerin gelişmesine Hayek de hak vermektedir. Ancak, bu yine de Polanyici karşı hareketi meşrulaştırma

boyutunda değildir. O sadece toplumsal çıkarların tersine kendi ayrıcalıklarını korumak için, liberal ilkeleri kendilerine zırh bürüyen kesimlere karşı duyulan kızgınlığı haklı görmektedir¹¹ (Hayek, 1999: 24).

5. SONUÇ

Polanyi ve Hayek, 1944 yılında yayınladıkları “Büyük Dönüşüm” ve “Kölelik Yolu” isimli çalışmaları ile piyasa sistemine yönelik iki farklı izlenim sunmuşlardır. Hayek, ekonomik liberalizm çerçevesinde; Polanyi ise piyasaları yeniden sosyal ilişkilerin kontrolüne bırakmayı savunan toplumsal koruma perspektifi üzerinden bir analiz ortaya koymuştur. Bu farklılık, esasen düşünürlerin özgürlük kavramını ele alış biçimlerinden kaynaklanmaktadır. Hayek’in açıklamaları; negatif özgürlük kabulüne dayanmakta ve buradan hareketle, kolektivist yapılanmalar ile totalitarizm arasında tespit edilen ilişki aracılığıyla sosyalizmin imkansızlığı üzerinde durmaktadır. Öte yandan Polanyi ise özgürlüğün pozitif tanımını temel almakta ve toplum aleyhine gelişen piyasa fetişizminin güçlü bir eleştirisini sunmaktadır. Bu doğrultuda tanımladığı iki karşıt eğilim ile liberal ekonomik amaçların toplumda yol açtığı yapısal çelişkileri göstermektedir.

Polanyi ve Hayek’in bakış açıları arasındaki temel farklılığın piyasaya yönelik olduğu görülmektedir. Polanyi, kendi işleyişine bırakılan bir piyasanın toplumsal çatışmaya yol açacağını; Hayek ise serbest piyasaların topluma özgürlük ve refah getireceğini savunmaktadır. Bu noktada, Polanyi’nin özgürlüğü sınırlayan ve toplum içinde çatışmaya neden olan piyasa zihniyetinin yaygınlaşması fikri; Hayek’te bireysel özgürlükleri güvence altına alan bir kurumsal yapı olarak görülmektedir. Sonuç olarak, Polanyi devlete yeniden dağıtımçı bir rol atfederken; Hayek devletin görevlerini, sözleşme özgürlüğünü tesis etme ve piyasa işleyişini geliştirme ile sınırlamaktadır.

Az sayıda da olsa iki düşünürün birbirlerine yaklaştıkları görüşleri de bulunmaktadır. Bunlar arasında en önemlilerinden biri, insanın ekonomik amaçlar temelinde hareket etmediğine yöneliktir. Polanyi, ekonomik güdülerin piyasa toplumuna özgü olduğunu ve bu nedenle suni bir özellik taşıdığını öne sürmektedir. Bu durumu, piyasanın insan doğasını bozucu bir yönü olarak değerlendirmektedir. Benzer şekilde, Hayek de insanın baz aldığı temel amaçların ekonomi dışı olduğunu ve ekonomik amaçların ancak bu nihai amaçlara hizmet ettiği sürece anlam taşıdığını ifade etmektedir.

Polanyi ile Hayek arasında hiçbir zaman açık bir entelektüel tartışma olmamasına ve eserlerinde birbirlerine birkaç kısa atıf dışında detaylı bir göndermede bulunmamalarına rağmen; piyasaya, devlete ve topluma yönelik argümanları birbirleriyle oldukça ilişkilidir. Onların çalışmaları, iktisadi ve toplumsal düzenin istikrarı için günümüzde yeniden düşünülmesi gereken güçlü birer analiz sunmaktadır. Örneğin; küreselleşme süreci ile birlikte uygulamaya konulan neoliberal politikaların hakim olduğu ülkelerde görülen karşı hareketler; eşitsizliği azaltmayı, daha iyi çalışma koşullarını ve makul bir ücret sistemini amaçlamaktadır. Bu hareketler, Polanyi’nin öngördüğü şekilde toplum lehine piyasa kısıtlamaları talep etmektedir. Öte yandan, Hayek’in piyasanın refah yaratacağı öngörüsü doğrultusunda ise devlet merkezli bir ekonomik yapıdan daha geniş bir liberalizme geçen ülke örnekleri de bulunmaktadır. Düşünürlerin öngörülerıyla tutarlılık arz eden bu mevcut gelişmeler, onların görüşlerinin sosyal bilimlerde ideolojik bir ölçüt olarak baz alınmasına da zemin hazırlamaktadır.

¹¹ Hayek’in sosyal evrim teorisini ikili devinimle özdeşleştiren bazı eklektik görüşler de söz konusudur. Düşünürün Büyük Toplum’un piyasa ahlakı (piyasa liberalizmi) ile gömülü sosyoekonomik sistemin geçerli olabileceği koruyucu kabile ahlakı arasında gördüğü çatışma, ikili devinime örnek gösterilmektedir. Bkz. (Miller, 1989: 313).

Diğer taraftan hızlı bir değişim geçiren farklı toplumsal yapılar içinde düşünürlerin öngörleriyle çelişen durumlar da gözlenmektedir. Örneğin; Polanyi'nin karşı hareket olarak adlandırdığı talepleri karşılamak adına sadece piyasa kısıtlamaları ve örgütlenme gibi toplumsal koruma amaçlı girişimler uygulanmamış; aksine, sosyalist iktidarların bulunduğu birçok ülkede giderek ekonomik liberalizmin alanı genişletilmiş ve dönemsel olarak gerçekleşen karşı hareketleri bastırma konusunda daha fazla liberalizm, önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Bu bakımdan ekonomik liberalizmin kendisinin bir sosyal kontrol yöntemi olduğu düşünülmektedir (Balaam ve Dillman, 2018: 454). Polanyi'nin piyasa karşıtlığı temelinde toplumsal hareketlerin gelişeceğine yönelik öngörülerini dikkate alındığında bu durum önemli bir paradoks oluşturmaktadır. Yine, Hayek'in piyasanın toplumsal barışı tesis edeceğine ve adaletli bir sistem olduğuna yönelik inancının, son yarım yüzyılda yaşanan ekonomik ve toplumsal krizler göz önüne alındığında tartışmaya açık olduğu düşünülmektedir. Bu bakımdan düşünürlerin görüşleri, her toplum ve her zaman dilimi ile tutarlı değildir; mevcut gelişmeler içinde bu görüşleri doğrulayan ve yanlışlayan süreçlerin bir arada yaşandığı görülmektedir. Bu gelişmeler, gelecekte yapılacak çalışmalar için önemli araştırma konularını oluşturmaktadır.

İki düşünürün çalışmalarının günümüzde halen dikkat çekmesi, üzerinde çalıştıkları belirli sosyal sorunların ve tartışmaların güncelliğini koruduğunu göstermektedir. Nitekim ekonomik alanda ortaya çıkan sorunlar sürekli olarak toplumsal alana sirayet etmekte ve toplumsal kesimler arasındaki gerilimler de giderek ekonomik işleyişi bozmaktadır. Bunun yanı sıra farklı koşullar altındaki gelişmelerin anlaşılmasında Polanyi ve Hayek'in karşılaştırmalı olarak ele alınması önemlidir. Zira politik ekonomideki mevcut yapılar; dinamik süreçleri içermekte ve değişen siyasi, ekonomik ve sosyal koşullara göre farklı politikaların tercih edilebileceği bir manevra alanını teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

- Balaam D. N. ve Dillman, B. (2018). Uluslararası Ekonomi Politığe Giriş. Ankara: Adres Yayınları.
- Buğra, A. (1986). Önsöz, Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri içinde (10 ss.). İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Buğra, A. (1995). İktisatçılar ve İnsanlar: Bir Yöntem Çalışması. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Buğra, A. (2017). Devlet ve İşadamları. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Butler, E. (2001). Hayek, Çağımız İktisat ve Siyaset Felsefesine Katkısı. (Çev. Y.Z. Çelikkaya). Ankara: Liberte Yayınları. (Orijinal yayın tarihi, 1985).
- Cahill, D. (2018). Polanyi, Hayek and Embedded Neoliberalism. Globalizations, 15(7), 977-994.
- Cangiani, M. (1994). Prelude to The Great Transformation: Karl Polanyi's articles for Der Österreichische Volkswirt'. (K. McRobbie Ed.), Humanity, Society and Commitment: On Karl Polanyi içinde (7-24 ss.). Black Rose Books.
- Cha, T. (2017). Re-reading Friedrich Hayek and Karl Polanyi in the Late-Modern Condition of Fragility. Political Studies Review, 15(3), 391-403.
- Dale, G. (2018). Karl Polanyi vs Friedrich von Hayek: The Socialist Calculation Debate and Beyond. Hayek: A Collaborative Biography içinde (283-308 ss.). Cham: Palgrave Macmillan.
- De Almeida, R. G., ve Fernández, R. G. (2015). Hayek versus Polanyi: espontaneidade e desígnio no capitalismo. Revista Econômica, 17(1).
- Eren, A. A. ve Sert, M. (2008). Hayek ve Polanyi'nin İktisadi Düşüncelerinin Oluşumunda Viyana ve Budapeşte Etkisi. Ekonomik Yaklaşım, 19(67), 21-46
- Faria, F. N. (2018). The Double Movement in Polanyi and Hayek: Towards the Continuation of life. Ethics, Politics & Society, 1, 22-22.
- Filip B. (2012). Polanyi and Hayek on Freedom, the State, and Economics, International Journal of Political Economy, 41(4), 69-87.
- Gamble, A. (1997). "Hayek ve Sol." Liberal Düşünce Topluluğu, (6), 23-31.
- Hatipoğlu, O. G. (2019). Friedrich August von HAYEK, The Road To Serfdom (Kölelik Yolu). Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi. 2(1), 177-185.
- Hayek, F. A. (1952). The Counter-Revolution of Science Studies On The Abuse of Reason. Illinois: The Free Press Glencoe.
- Hayek, F. A. (1978). The Constitution of Liberty. Chicago: The University of Chicago Press.
- Hayek, F. A. (1981). Law, legislation and Liberty: The Political Order of a Free People (Vol. 3). University of Chicago Press.
- Hayek, F. A. (1984). "Competition as a Discovery Procedure", (C. Nishiyama ve K. Leube (Eds.), The Essence of Hayek içinde, (254-265 ss.). Stanford, Ca.: Hoover Institution Press.
- Hayek, F. A. (1988). The Fatal Conceit. W.W. Bartley III (Ed.). Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Hayek, F. A. (1994). Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük, Kurallar ve Düzen. (Çev: A. Yayla), Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (Orijinal yayın tarihi, 1978).
- Hayek, F. A. (1999). Kölelik Yolu (Çev. T. Feyzioğlu ve Y. Arslan). Ankara: Liberte. (Orijinal yayın tarihi, 1944).

- Hayek, F. A. (2013). Özgürlüğün Anayasası. (Çev. Y. Z. Çelikkaya). Ankara: BigBang Yayınları. (Orijinal yayın tarihi, 1960).
- Hobbes, T. (2007). LEVIATHAN veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti (Çev. S. Lim). İstanbul: YKY. (Orijinal yayın tarihi, 1651).
- Höpner, M., ve Schäfer, A. (2012). Embeddedness and Regional Integration: Waiting for Polanyi in a Hayekian Setting. *International Organization*, 66(3), 429-455.
- Innsset, O. (2017). Markets, Knowledge and Human Nature: Friedrich Hayek, Karl Polanyi and Twentieth-Century Debates on Modern Social Order. *European History Quarterly*, 47(4), 679-700.
- Lindsay, P. (2015). Polanyi, Hayek, and the Impossibility of Libertarian Ideal Theory. *Polity*, 47(3), 376-396.
- Mandeville, B. (1998). The Fable of the Bees or Private Vices, Publick Benefits, Vol. 1-2, Indianapolis: Liberty Fund. (Orijinal yayın tarihi, 1714).
- Marx, K. (1990). Capital, Vol. I. London: Penguin Books. (Orijinal yayın tarihi, 1867).
- Migone, A. (2011). Embedded Markets: A Dialogue Between FA Hayek and Karl Polanyi. *The Review of Austrian Economics*, 24(4), 355.
- Miller, D. (1989). The Fatalistic Conceit. *Critical Review: A Journal of Politics and Society*, 3(2), 310-323.
- O’neill, J. (2001). Piyasa; Etik, Bilgi ve Politika, (Çev. Ş.S. Kaya). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal yayın tarihi, 1898).
- Özel, H. (2013). Piyasa Ütopyası. Bilgesu Yayıncılık.
- Özel, H. (2019). The Road to Serfdom against The Great Transformation: A Comparison with Reference to Unintended Consequences. *Yıldız Social Science Review*, 5(2), 135-154.
- Patomäki, H. (2014). On the Dialectics of Global Governance in the Twenty-First Century: A Polanyian Double Movement?. *Globalizations*, 11(5), 733-750.
- Petek, A. ve Güder, M. (2020). Karl Polanyi’de “Gömülülük (Emdeddedness)” Kavramı ve Yeni Bir Düzen İnşası Olarak “Gömülü Liberalizm” (S. Öztürk Ed.). *Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Teori ve Araştırmalar II* (3) içinde (41-77 ss.). Ankara: Gece Kitaplığı.
- Polanyi, K. (1947). On Belief in Economic Determinism. *The Sociological Review*, 39(1), 96-102.
- Polanyi, K. (1986). Büyük Dönüşüm. (Çev. A. Buğra). İstanbul: Alan Yayınları. (Orijinal yayın tarihi, 1944).
- Polanyi, K. (2001). The Great Transformation: The Political And Economic Origins Of Our Time. Beacon Press. (Orijinal yayın tarihi, 1944).
- Polanyi, K. (2016). Büyük Dönüşüm, Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri (13. Baskı). (ev: A. Buğra). İstanbul: İletişim Yayınları. (Orijinal yayın tarihi, 1944).
- Polanyi, K., ve Pearson, H. W. (1977). *Livelihood of Man*, Academic Press.
- Sarıtaş, Ş. E. (2019). Piyasa Ekonomisi ve Özgürlük İlişkisi Üzerine Bir Tartışma. *Journal of Communication Theory & Research/İletişim Kuram ve Arastırma Dergisi*, (49).
- Schroyer, T. (1991). Karl Polanyi’s Post-Marxist Critical Theory. In the Legacy of Karl Polanyi içinde (66-85 ss.). Birleşik Krallık: Palgrave Macmillan.

- Short, N. (2018). Market/society: Mapping Conceptions of Power, İdeology and Subjectivity in Polanyi, Hayek, Foucault, Lukács. *Globalizations*, 15(7), 941-955.
- Smith, A. (1759). *The Theory of Moral Sentiments*, Londra.
- Standing, G. (2007). "Labor Recommodification İn The Global Transformation". (D. Salee Ed.), *Reading Karl Polanyi For The Twenty-First Century* (67-93 ss.). New York: Palgrave Macmillan.
- Steele, G.R. (1996). *The Economics of Friedrich Hayek*. Londra: Macmillian ve ABD: St.Martin Press.
- Stiglitz, J. E. (2001), Önsöz, *The Great Transformation: The Political And Economic Origins Of Our Time içinde* (vii- xxiii ss.), Beacon Press.
- Şaylan, G. (2016). *Postmodernizm*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Üşenmez, Ö., ve Duman, L. (2016). Revisiting Free Market Utopia: A Hayek-Polanyi Reminder. *Journal of Economic and Social Thought*, 3(1), 101-112.
- Valderrama, P. (2012). " Planning for Freedom" Hayekian and Polanyian Policies in Latin America. *International Journal of Political Economy*, 41(4), 88-105.
- Wallerstein, I. M. (2011). *Dünya-Sistemleri Analizi: Bir Giriş*. (Çev. E. Abadoğlu ve N. Ersoy). İstanbul: Bgst Yayıncılık.
- Worth, O. (2017). Reviving Hayek's Dream. *Globalizations*, 14(1), 104-109.
- Yıldırım, E. ve Duman, M. (1998). Hayek ve Piyasanın Kendiliğinden Düzeni. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (41-42), 239-252.
- Zullo, R. (2021). Non-market Institutions and Crime in US Counties: Hayek v. Polanyi. *Review of Social Economy*, 79(2), 310-332..

© Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license.
(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

EXTENDED ABSTRACT

State, Market and Society: A Study on Karl P. Polanyi and Friedrich A. Hayek

1. Introduction

In the literature, there are many studies on the comparison of Karl Polanyi and Friedrich Hayek with each other and with some other thinkers. These studies can basically be classified under three groups. In the first group, there are studies in which the authors focus on more than one notion. In the second group, there are studies in which the views of Polanyi and Hayek are discussed over a single notion. The studies in the third and last group take the ideas of the thinkers as a reference in the evaluation of both macro-scale developments such as Brexit and the 2008 Crisis and micro-cases such as crime rates. In terms of classification, our study is included in the first group. However, unlike other studies, this study focuses on three important structures in political economy: state, market and society. In the last section, it differs from other studies in that it deals with the society in the state and market dichotomy.

On the other hand, this study draws attention to the decisive position of Polanyi and Hayek in social sciences. In the study, a new notion is brought to the literature by emphasizing that the opposite discourses of these two thinkers function as an "ideological pH value", because in many studies, it is seen that various economic and social policies are defined as Polanyian and Hayekian. For this reason, attention is drawn to the classification criteria of Polanyi and Hayek comparisons.

Polanyi and Hayek basically dealt with the market and state phenomena. Secondly, they sought answers to the interaction of society with elements such as freedom and equality based on these facts. A similar sequence is followed in this study.

2. The Evolution of the Concept of the Market in the Light of Order Discussions

In this section, the concept of the market as a spontaneous or artificial order is discussed. The formation of the market and its effects on different areas are emphasized.

In this regard, Hayek thinks that social institutions such as the market spontaneously reach their present state through an evolutionary process. This evolutionary process reflects the various priorities of society. On the other hand, Polanyi's main emphasis is that the market society is essentially an economic society and that the market order is consciously created by the state; the completion of the commodification process. In this context, he states that the market economy as an institutional structure is a new phenomenon unique to the 19th century.

3. The State as the Source of Freedom and Slavery

In this section, the views of the thinkers about the state within the framework of the concepts of free market and interventionism are discussed comparatively. It is seen that Hayekian and Polanyian state ideas are closely related to freedom. In this respect, the expansion of the state in the socioeconomic system and the main objectives behind the policies it will implement in this process are directly determinative on freedom. The thinkers predict that this situation will lead to different effects on society. According to Polanyi, while an interventionist state that would mobilize its resources for social purposes could establish a life worthy of human dignity and a general order of freedom; For Hayek, a state that guarantees the functioning of the market within a legal framework and is particularly limited in the economic field can provide a suitable environment for a free and prosperous society. Otherwise, the "road to serfdom", which is the natural result of every collective organization, becomes inevitable.

4. Society Between Social Institutions and the Market

In this section, the way the thinkers handle society, their presuppositions about human nature and their evaluations about social developments; explained in relation to the concepts of state and market.

Hayek and Polanyi's perspectives on society are confronted within the framework of the debate whether it is a structure that needs to be designed or a structure that can achieve the most accurate results when left on its own. Polanyi sees a social transformation as necessary in order to build an order in which economic relations are again subordinated to social relations on the basis of policies that benefit individuals. On the other hand, Hayek opposes such social engineering attempts aimed at shaping society, because any attempt to shape the society can prepare the environment for the development of totalitarian tendencies over time.

5. Conclusion

Although there was never an open intellectual discussion between Polanyi and Hayek, and they did not make detailed references to each other in their works, except for a few brief references; their arguments for the market, the state, and society are highly interrelated. Their works offer a powerful analysis that need to be rethought today for the stability of the economic and social order.

There are many developments in international political economy that are consistent with the predictions of the thinkers. This situation also forms the basis of their views being a classification criterion in social sciences.

However, in different social structures undergoing rapid change, situations that contradict the predictions of the thinkers are also observed. In this respect, the views of thinkers are not consistent with every society and every time period. It is seen that processes confirming and falsifying these views are experienced together in current developments. These developments constitute important research topics for future studies.